

znanstvenim aparatom. Upravo je nabijena podacima koji su dobro obrađeni kronološkim redom u pojedinim poglavljima, te je postignuta željena preglednost zanimljive povijesne građe. Knjiga je tiskana na kvalitetnom papiru, ima kartu s legendom ovog kraja, te lijep broj fotodokumentacije koja pokazuje ono o čemu se govori u tekstu. Sve u svemu, ovim je radom otkrivena još jedna nepoznata stranica naše kulturne i vjerske baštine koja zaslužuje da bude uočena i uklopljena u šire poznavanje naše nacionalne i crkvene povijesti.

Stjepan KOŽUL

BUTURAC, J., MARIJA BISTRICA, 1209–1980, POVIJEST ŽUPE I PROŠTENIŠTA, Zagreb, 1981, str. 192.

Već dulje vremena osjećala se potreba za jednom solidnom monografijom o Mariji Bistrici. Tim više što se tu ne radi samo o jednoj župi s dalekom prošlošću, već o znamenitom i najposjećenijem svetištu Majke Božje u Hrvatskoj. Sve što smo dosad imali ili je već zastarjelo i ne može se nabaviti, ili je bilo premaleno i nepotpuno zbog slabog uvida u arhivsku građu.

Tu prazninu i opet je popunio naš neumorni istraživač prošlosti dr Josip Buturac. On je napisao opširnu monografiju o župi i prošteništu Marija Bistrica, od prvih pisanih dokumentata iz 1209. g. pa do danas.

Nakon *Predgovora* dan je *Zemljopisni pregled* šireg područja Marije Bistrice, a potom se obrađuje povijesno-politički okvir toga kraja pod naslovom *Politička uprava*. Od općenitih napomena tko vrši vlast u srednjovjekovnoj državi prelazi se na prikazivanje pojedinih feudalaca koji su vladali ovim područjem, počevši od župana Vratislava s konca XII. stoljeća koji je imao veliku gospoštiju od rijeke Save na sjever preko Medvednice ili Zagrebačke gore sve do rijeke Krapine. U njegovoj je vlasti bila i Bistrica s okolicom. Župan Vratislav je pristao uz hercega Andriju, a protiv njegovog brata Mirka koji je 1196. g. zavladao kao kralj u Ugarskoj. Kralj Mirko opustošio je gospoštiju župana Vratislava i oduzeo mu je zbog nevjere. Kako je kralj Mirko umro već 1204, naslijedio ga je brat Andrija koji je 1209. g. županu Vratislavu vratio zaplijenjene posjede, pa tako i Bistricu. „Tom je prilikom 1209. vladar izdao povelju u kojoj se prvi put spominje posjed i naselje Bistrica.“ Tu su opi-

sane međe gospoštije, a spominje se da je župan Vratislav sagradio na njoj dvije crkve: crkvu sv. Nikole u Bistranskoj Poljanici i sv. Jurja u Gornjoj Stubici. „To su zacijelo 1209. bile župske crkve. Crkva u Bistrici tada se još ne spominje u sačuvanim dokumentima, ali je vjerojatno postojala.“

Župan Vratislav je živio do 1217. Nakon njegove smrti trajale su duge razmirice među njegovom rodbinom oko nasljedstva, što je okončano 1298, kada je došlo do pomirenja pred zagrebačkim Kaptolom.

Nakon toga prikazani su razni gospodari ovog područja sve do našeg stoljeća; zatim urbarske regulacije ili odredbe koje su određivale razne obveze, prava i dužnosti u životu gospoštije; prikazano je uređenje seoske upravne općine, te kotara i općine u Mariji Bistrici – nakon što je 1848. g. ukinuta feudalna uprava.

Slijedeće poglavlje monografije nosi naslov: *Župa Marija Bistrica*. Tu se ponajprije govori o osnutku ove župe. Osim već spomenute 1209. godine, kada se prvi put spominje Bistrica u sačuvanim dokumentima, ovdje se ističe 1334. g. iz koje imamo najstariji popis župa zagrebačke biskupije. Tu se spominje i Bistrica: *Item ecclesia beati Petri de Biztricha*. Kako se vidi i iz dokumenata slijedećih stoljeća, župa je bila posvećena sv. Petru, odnosno sv. Petru i Pavlu sve do XVIII. stoljeća. Tada se mijenja titular u vezi s otkrićem čudesnoga kipa koji je zbog opasnosti pred Turcima donešen ovamo s Vinskog Vrha i sakriven u župnoj crkvi, pa je župna crkva kasnije posvećena B. D. Mariji.

U tom poglavlju opisano je područje župe, a zatim opće kretanje stanovništva u župi, što je vrlo zanimljivo promatrati. Od 2500 stanovnika, koliko je župa imala 1776, došlo je do 8770 stanovnika 1900. g. Tendencija rasta išla je sve do drugog svjetskog rata. Još 1937. g. u župi ima 10448 stanovnika, „što znači da je poprečni natalitet u ono vrijeme bio povoljan, i to u jednoj trećini župa zagrebačke nadbiskupije“. Dakako, u novim okolnostima krivulja rasta župe pada, jer 1981. župa ima samo 7629 stanovnika.

Tu je obrađen i patronat u župi, zatim prikaz vjerskog života, te župski arhiv s knjižnicom.

Nakon toga slijedi poglavlje s naslovom: *Župska crkva*. Ono započinje s najstarijim opisom bistričke župne crkve koji je sastavljen prigodom kanonske vizitacije 1622. g. Govori se i o čudesnom kipu Majke Božje, koji je – nakon prijenosa s Vinskog Vrha – bio zazidan u zidu župne crkve, a pronađen

je 1684. g. „Za taj je kip podignut poseban oltar u svetištu. Kad se pročuo glas o pronalasku ovoga kipa, grnuo je ovamo narod sa svih strana, molio i donosio darove.“ Za našašće Marijina kipa i njezino štovanje mnogo zasluga, uz revne bistričke župnike, ima zagrebački biskup Martin Borković (1667–1687). Tu je prikaz i ocjena kipa s povijesno-umjetničke strane od msgr. S. Rittiga i Anđele Horvat. Po svemu nekadašnji on potječe iz XV. stoljeća, slično kao još neki drveni kipovi Majke Božje sačuvani u sjevernoj Hrvatskoj (Markuševac, Stenjevec, Molve, Gradišće i slično).

„Otkriće drvenoga Marijina kipa bilo je razlog da je narod u velikoj množini hodočastio u Bisticu, da je ovdje sagrađena veća i ljepša crkva mjesto nekadašnje skromne crkvice i da je selo Bistrica dobilo novo ime – Marija Bistrica.“

Iz opisa kanonske vizitacije iz g. 1691. vidi se da bistrička crkva ima šest oltara. U svetištu je glavni oltar sv. Petra i drugi oltar na strani evanđelja sa čudesnim Marijinim kipom. Dolaskom župnika Andrije Ivšića 1688. g. počelo se raditi na obnovi i povećanju crkve. On je 1695. počeo graditi veliki masivni toranj. „G. 1711. i 1712. prizidana je sa sjeverne strane crkve nova pokrajnja lađa, nad kojom je napravljen svod na pet polja.“ Župnik je dao oslikati crkvu i stavio je u nju tri stara oltara, dok se ne pronađu sredstva da se nabave novi.

„Hrvatski sabor na svojim zasjedanjima 20. listopada 1710. i 28. svibnja 1711. zaključuje da se u crkvi u Bistrici ima podignuti novi oltar u čast Blažene Djevice Marije. Razlog je za takvu odluku kuga koja je prouzročila do sada mnogo zla u domovini i još nije prestala pa treba molitvom, postom i milostinjom dobiti Božju pomoć u ovoj nevolji. Zato Sabor poziva sve domoroce, plemiće, gradove, trgovišta i obrtnike da svojim priložima potpomognu gradnju Marijina oltara u bistričkoj crkvi. Župnici se pozivaju neka u svojim župama potaknu vjernike da izvrše tu svoju vjersku i rodoljubnu dužnost. Kako su darovi za bistričku crkvu pomalo i sporo dolazili, Sabor 1719. i 1721. ponovno poziva domoroce neka izvrše svoju svetu dužnost prema nebeskoj Zaštitnici.“

Taj oltar je opisan u kanonskoj vizitaciji 1736. g. kao predragocjeno kiparsko djelo. Imao je veliku umjetničku vrijednost, ali je na žalost ostao u crkvi samo 75 godina, a tada je maknut iz nepoznatih razloga.

Već 1789. g. bistrički župnik Josip Šandor naručuje za svoju crkvu novi glavni oltar kod zagrebačkog majstora Gigla. „Prigodom velikog požara u crkvi 1880. g. ovaj je oltar

ostao neoštećen dok je sve drugo izgorjelo. Nije poznato kamo je taj oltar kasnije dospio.“

Uz brigu za glavni oltar sa čudesnim kipom Majke Božje, vođena je od početka XVIII. stoljeća i briga za pokrajnje oltare i ostali inventar crkve. Crkva je bila tako uređena da je 1731. g. zagrebački biskup Juraj Branjug mogao obaviti njezinu posvetu u nedjelju nakon blagdana sv. Margarete (15. srpnja). „Ova je nedjelja određena da ubuduće bude blagdan posvetila crkve, jer se na tu nedjelju 1688. dogodilo prvo čuđo pred čudesnim kipom B. D. Marije. Crkva je posvećena u čast Majke Božje Snježne i tako od toga vremena postala Marijina proštenjarska crkva.“ Kasnije u XVIII. stoljeću crkva je uređivana još za župnika Pavla Juraka, te se mnogo brige i sredstava uložilo za izgradnju župne kuće i arkada oko crkve. „Kad su arkade bile zgotovljene, župnik je u njima dao naslikati 42 veće i 141 manju sliku koje su predočavale razne čudesne zgode, opisane u tzv. knjizi bistričkih čudesa. Ove su slike snažno djelovale na hodočasnike jer tako što nije imalo nijedno marijansko prošteništa u Hrvatskoj.“ Arkade su bile popravljane 1818. i 1838. g. Tada je slikar Antun Hausbaum iz Novog Mesta u Kranjskoj, sa sinom Josipom, kalfom i šegrtom, obnovio sve slike u crkvi i arkadama za svotu od 800 forinti.

Nakon restauracije crkva je u XVIII. stoljeću postala najljepšom crkvom u Hrvatskom zagorju, a služila je svojoj svrsi gotovo 150 godina. No župnik Mirko Tumpić (1849–1874) pomišlja na gradnju nove crkve i prikuplja za to potrebna sredstva. Tu brigu preuzima njegov nasljednik župnik dr. Juraj Žerjavić (1875–1910). Nakon što su bila odbijena dva plana gradnje, Žerjavić se obratio poznatom graditelju u Beču Frideriku Schmidtu, koji je obnovio bečku crkvu sv. Stjepana i gradio đakovačku katedralu. „Schmidt je poslao u Zagreb svoga poslovođu, arhitekta Hermana Bolléa koji je na sjednici 2. V. 1879. u Nadb. duhovnom stolu, u nazočnosti Žerjavića i dra Ise Kršnjavoga potanko obrazložio svoj plan za uređenje bistričkog prošteništa. Taj je plan konačno prihvatila duhovna oblast i bistrički župnik.“ Kad je bio nabavljen sav materijal, u Mariju Bisticu došao je voditelj gradnje Grünzweig, te su 10. svibnja 1879. započeli radovi. Najprije se išlo na vanjsku gradnju: arkade, proširenje crkve i svetišta. Na poticaj biskupa Strossmayera išlo se na povišenje crkve. Pomalo se dobivala slika onoga što postoji i danas. Nakon što je 1880. g. sve u crkvi stradalo i izgorjelo u požaru, osim glavnog oltara

sa čudesnim kipom, pošlo se na unutarnje uređenje crkve.

Tu nalazimo opis gradnje, cijene i izdatke za pojedine pothvate, popis majstora koji su sudjelovali u gradnji, te razna mišljenja o uspješnosti te obnove marijanskog svetišta, od Szabe do Kniewalda.

Opisani su toranj, zvona i sat – povijesno i stvarno, zatim orgulje, crkveno posuđe, crkveno ruho i riznica. Ovo poglavlje završava s opisom radova na obnovi crkve i svetišta od 1950–1980. godine.

Slijedeće poglavlje nosi naslov: *Marijansko proštenište*. Tu nalazimo povijest čudesnog kipa Majke Božje, prikaz crkve kao mjesta štovanja tog kipa, zatim hodočašća i godišnji opći pregled broja hodočasnika i pričesnika. Prikazan je međunarodni marijanski kongres u Mariji Bistrici 1971. g., te opis raznih pothvata da svetište postigne što bolje svoju svrhu i cilj: uređenje Kalvarije, dvorane za ispovijedanje, održavanje raznih skupova kako bi se što bolje organizirala pastoralna služba u svetištu.

Nakon toga dolazi poglavlje: *Kapele*. Tu su povijesno obrađene sve nekadašnje i današnje kapele na području župe Marija Bistrica. Tu nalazimo cjelokupni opis kapele sv. Katarine u Mariji Bistrici, sv. Andrije na Lazu, sv. Benedikta u Globočecu, sv. Florijana u Poljanici, sv. Ladislava pod Gorom, Majke Božje na Vinskom Vrhcu, sv. Marije Magdalene u Humu, sv. Petra u Mariji Bistrici i sv. Roka u Tugonici.

Poglavlje pod naslovom *Redoslijed župnika* donosi vrlo lijep i dragocjen prikaz svih župnika na Mariji Bistrici od prvih, koje nalazimo u najstarijim pisanim dokumentima, do župnika naših dana, pokazujući kod svakoga, osim životnih podataka, što je značajnije poduzimao za župu i svetište.

Navedeni su i svi svećenici koji su kroz stoljeća surađivali sa župnicima na Mariji Bistrici u poglavlju pod naslovom *Kapelani*.

Poglavlje *Župnički prihodi* donosi opise prihoda prema kanonskim vizitacijama iz 1622, 1650. i 1695. g. Prikazan je Župski urbar iz 1704. g., zatim župnički kmetovi, župske nadarbine, župsko lukno, štolarina i misne zaklade.

Tu nalazimo i povijesni opis župskog štana i gospodarskih zgrada pod naslovom *Župnička kuća*.

Poglavlje *Školovani Bistričanci* donosi imena domaćih sinova koji su bili svećenici, pravnici, profesori, liječnici, učitelji i slično.

Pisac je u poglavlju pod naslovom *Škola* obradio školske prilike na tom području od 1590–1852, zatim osnutak škole 1852, na-

stanak školskih zgrada, učitelje, kao i područne škole u Selnici, Lazu i Globočecu.

Potom slijedi poglavlje s naslovom *Razne zgode i nezgode*. Tu su opisani razni događaji u vezi s kipom Majke Božje i crkve, zatim gostoljubivost župnika, krađe, nekadašnje bistričke krčme, bune, društveni život i nekadašnja privreda.

Monografija završava s poglavljem koje nosi naslov: *Naselja i stanovnici*. Tu je dan prikaz svakog pojedinog naselja te župe, s popisom stanovnika i osvrtno s obzirom na postotak starosjedilaca i doseljenika.

Nakon *Sadržaja* današnji župnik u Mariji Bistrici Lovro Cindori donosi lijep prikaz o životu i djelima pisca ove knjige, a potom slijedi sažetak monografije na njemačkom, talijanskom, engleskom i francuskom jeziku, kako bi i strani čitatelji ili hodočasnici bili obogaćeni ovim sadržajem i vidjeli o čemu knjiga u svojim bitnim postavkama govori.

Na koncu možemo reći da je ova monografija pisana stručno, pregledno i vrlo lijepim i laganim stilom. Pisac je koristio sve što je već ranije pisano o ovoj župi i prošteništu, ali je nadasve išao na povijesne izvore, iznoseći bogatstvo iz arhivske građe, što dosad nije bilo poznato našoj javnosti, a što ovu knjigu čini i sadržajnom i zanimljivom. Tu je i vrlo lijepa fotodokumentacija i karte koje ilustriraju tekst.

Ova monografija nije pisana samo za bistričke župljane i hodočasnike nego i za sve one koji se zanimaju za hrvatsku crkvenu povijest. Ovim je otkrivena još jedna stranica naše kulturne i vjerske baštine koja nas obvezuje da je bolje upoznamo i dublje cijeni-mo. Zahvalni smo zato dr J. Buturcu za ovo djelo koje nam daje stvarnu i povijesnu pozadinu tog najsvetijeg mjesta u našoj domovini, gdje stoljeća i generacije kliču:

„Dušo duše hrvatske,
Isusova Mati,
Sunce naših stradanja,
Ne prestani sjati!“

Stjepan KOŽUL